

Razmislek o različnih izkušnjah iz socialno-kulturnega dela z drugimi etničnimi manjšinskimi skupnostmi in priseljenci

Kakšen status imajo Romi v Sloveniji?

Država Slovenija Romom ne priznava pravic, ki veljajo za narodni skupnosti (madžarska in italijanska), kaj šele pravic, ki veljajo za večinsko prebivalstvo. Podobne težave s svojim pravnim statusom v Sloveniji imajo narodi bivših jugoslovanskih republik, ki do zdaj svoje tako večkulturne kot pravne interese uresničujejo pod imenom – pripadniki drugih etničnih skupnosti in priseljenci.

Romska skupnost je po zakonu opredeljena kot posebna etnična skupnost ali skupina s posebnimi etničnimi značilnostmi (lastni jezik, kultura, druge etnične posebnosti). Čeprav so Romi že od leta 1850 naseljeni v vasi Černelavci in je bila Pušča od leta 1911 največje romsko naselje, ki je leta 1962 pridobilo še otroški vrtec in ki je leta 1972 dalo pobudo takratnim republiškim organom za šolstvo, da statusno uredijo vprašanje vzgoje in izobraževanja romskih otrok v Sloveniji,¹ Romi ostajajo brez primerne pravnega statusa pa tudi brez dolgoročnih pozitivnih rešitev. Videti je, kot da se »integracijska« zgodba komaj začneja.

Čeprav se danes zdi, da se Romom in drugim manjšinskim etničnim skupinam v Sloveniji odpira široka paleta možnosti, ki jih ponuja demokratična država, pa je v praksi stvar precej drugačna, za kar je odgovornih več dejavnikov. Med najpomembnejšimi je ta, da nacionalna država prek obstoječega ekonomskega sistema ohranja družbene neenakosti, njeni ideološki aparati pa legitimirajo in reproducirajo nestrpnost skozi negativno prezentacijo Romov. Obenem državna politika zatiranja in sprenevedanja ne spodbuja oblikovanja skupnega javnega prostora, ki bi omogočal prezentiranje dobrih praks in spoznavanje raznolikosti kulture članov romske skupnosti in možnosti sobivanja. Etnične značilnosti romske skupnosti niso tako homogenizirajoče in vsem članom skupnosti od nekdaj lastne, kot namiguje zgoraj omenjena pravna definicija. Kar lepo povedo Romi sami: »Mi mladi Romi iz Serdice ne gojimo prav (nobene) posebne romske kulture. Ne vem, zakaj ne, mogoče nas naši starši in prastarši o tem niso kaj posebej seznanili. Obnašamo se povsem enako kot vsi drugi ljudje po svetu, mislim, da se mi

¹ Pušča je leta 2002 postala samostojno naselje in samostojna krajevna skupnost z enakim pravnim statusom, kot ga imajo ostale krajevne skupnosti in mestne četrti v Mestni občini Murska Sobota.

Romi in Neromi skoraj več v ničemer ne razlikujemo². Če kaj, država spodbuja delovanje romske skupnosti v smeri romskega nacionalizma, njeno početje pa nadalje legitimirajo uveljavljene slovenske romološke študije. Alenka Janko Spreizer razlaga:

[V] romologiji ter v diskurzih, ki se pri njej vsebinsko napajajo, [se] reflektira nacionalistični diskurz, ki ga navdihujejo različne ideologije, povezane z nacionalističnimi politiki: če je za prvo etapo oziroma prvo obdobje romskih študijev, ki jih imajo romologi za sodobne in ki segajo v obdobje po letu 1960, značilno sklicevanje na tako imenovani socialistični humanizem, 'enakopravnost vseh državljanov', je za drugo etapo oziroma za *revival* romskih študijev značilna ideologija, povezana z nastankom slovenske nacionalne države, ki spodbuja nacionalizem oziroma, kakor mislijo romologi, 'romski preporod'. Pravzaprav bi lahko rekli, da je edina oblika emancipacije Romov, za katero si prizadevajo, romski nacionalizem. (Spreizer, 2001: 256) (Poudarek v izvorniku.)

Nacionalizem pa je prav tista ideologija, ki je poskrbela za sovražnost neromskih prebivalcev do Romov.

Izhajajoč iz dolgoletnih izkušenj dela z Romi in s pripadniki drugih etničnih manjšinskih skupnosti sem zagovornica tretje smeri oziroma koncepta *polnomočenja*. S konceptom se zoperstavljamo uveljavljeni rabi pojma *opolnomočenja* in njegovim implikacijam, obenem pa želimo poudariti njegovo antirasistično razumevanje socialnega dela. Gregorčič takole pojasni koncept:

V Sloveniji se je pojem opolnomočenja do nedavnega uporabljal zlasti v pravnem diskurzu [...] kot sinonim za pooblaščenje. Naša raba pojma *polnomočenje* pa bo izvzeta iz vsakršnega oblastništva, torej vsakršne asociacije na oblast [...] Prav tako bi radi pojem *polnomočenje* ločili od danes prevladujoče rabe pojma opolnomočenje, ki ga civilno-družbene iniciative in nevladni sektor razumejo pokroviteljsko in zato še vedno kot 'pripustitev' ali 'odobritev', kot pomoč nemočnim, da bi se okrepili, in ne kot sredstvo za zaganjanje uporov, bojov, osvobajanj in procesov samokrepitve. (Gregorčič, 2011: 10) (poudarek v izvorniku)

Koncept polnomočenja tako poudarja vprašanje in pozicijo oblasti, ki omogoča skupnosti samostojno in avtonomno razvijanje bodisi lastnega življenja bodisi upora proti obstoječim strukturam. Antirasistično socialno delo pa je oblika prakse, ki se neposredno loteva strukturnih neenakopravnosti, ki jih vzdržuje rasizem in ki tak rasizem legalizirajo. Njegov cilj je priskrbeti deprivilegiranim državljanom posebne storitve, in sicer tako, da se ukvarja z njihovimi potrebami, kakor jih sami definirajo, v profesionalnem razmerju, ki je usmerjeno k temu, da jim omogoča prevzeti nadzor nad odločitvami, ki zadevajo njihovo življenje. Dominelli meni, da morajo socialni delavci kot profesionalci, ki se ukvarjajo s potrebami prebivalcev v okviru nacionalne države, pri svojem delu vzeti rasizem kot resen problem in delovati za njegovo odpravljanje tako, da postanejo antirasistični praktiki in učitelji. (Dominelli, 1995: 190–191)

Kdo so akterji sprememb in njihovo delno sodelovanje pri implementaciji v praksi?

Vsi smo lahko akterji sprememb na različnih ravneh. Vzgoja za strpnost, pravičnost, boj proti diskriminaciji, ki se lahko začne najprej v družini, vrtcu, šoli, je zaželen v vseh življenjskih

fazah odgovornega družbenega posameznika. Kot posameznice in posamezniki smo lahko v vlogah laičnih zagovornikov, kritičnih strokovnjakov ali angažiranih posameznikov, ki zagovarjamo interese posameznikov ciljne skupine. Kako se v praksi znajdemo, pa je odvisno od naših izkušenj, znanj, načel, kompetenc ter spodbude, ki jo imamo v okviru svoje socialne mreže.

Po podatkih, ki jih zasledimo na spletni strani ministrstva za notranje zadeve, kjer je vpisanih 30 pravnih oseb (sledila sem kazalcu *nacionalna društva*, ki v imenu društva vsebujejo besedo rom/-ski/-sko ali romani; edina izjema je Kulturno umetniško društvo Langa), je razvidno, da imamo v Sloveniji 27 društev in 3 zveze (Zveza romskih skupnosti Umbrella, Zveza društev slovenskih Sintov in Zveza romske skupnosti v Sloveniji – Bele krajine, Dolenjske, Črnomelj). Sklepali bi lahko, da v Sloveniji deluje veliko romskih društev, ki izvajajo naloge v korist romske skupnosti.³ Njihove pravice in kulturne interese v odnosu do državnih organov je doslej najpogosteje zastopala Zveza Romov Slovenije, z nalogami, ki so ji bile dodeljene v zakonu o romski skupnosti iz leta 2007. Pri uresničitvi kulturnih interesov romske skupnosti je v praksi razvidno sodelovanje omenjene zveze z različnimi državnimi resorji, na primer z ministrstvom za kulturo, ki ima prav posebej razpisana sredstva za pripadnike romske skupnosti, ob tem pa še projekte Evropskega socialnega sklada. Nekaj možnosti je še na razpisih za prijavo kulturnih projektov pri Javnem skladu za kulturne dejavnosti Republike Slovenije in pri pridobitvi finančnih virov iz lokalnih občinskih razpisov.⁴ V sodelovanju z ministrstvom za šolstvo in šport zasledimo, da je bilo realizirano nekaj projektov s področja romskega jezika, na primer projekt Standardizacija romskega jezika v Sloveniji in vključevanje romske kulture v vzgojo in izobraževanje ter nazadnje javni razpis za izbor projektov »Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje II«, ki spodbuja delovanje romskih pomočnikov z namenom pomoči in lažjega razumevanja učnega procesa pri šoloobveznih otrocih. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in druga ministrstva v svojih projektih razpisih omogočajo vključitev romske skupnosti v socialne in druge programe in s tem delno vplivajo na izboljšanje socialnega položaja Romov v Sloveniji. Vse ponujene možnosti, ki so v korist romske skupnosti in jih omogočajo državni resorji, pa še niso garancija za to, da bi se v praksi vse navedene naloge tudi uresničevale ali da je to zadostna podpora tistim, ki jo potrebujejo za uresničitev svojih interesov.

V praksi se namreč dogaja, da potencialni akterji sprememb nimajo zadostnega znanja z različnih področij, zato so pri oblikovanju programov, strategij ali zakonodaje rezultati pogosto zelo pomanjkljivi oziroma neučinkoviti. Pogosto je vprašljivo še sorazmerje moči pri določanju strategij, ali so bile sprejete pobude predstavnikov skupnosti, ali je bila upoštevana civilna iniciativa in predvsem, koliko romskih in neodvisnih strokovnjakov oziroma zagovornikov je bilo vključenih v sooblikovanje programa. Pri romskih vprašanjih se kaže potreba po večjem vključevanju romskih strokovnjakov s socialnega področja in nevladnih organizacij (zlasti pravna pomoč), ki zastopajo interese skupnosti, kot tudi večja izmenjava in sodelovanje med romskimi in neromskimi strokovnjaki in seveda strokovnjaki iz drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev.

Pomemben pogoj pri oblikovanju učinkovitejšega načrtovanja sprememb je upoštevanje medkulturnih kompetenc, denimo pri oblikovanju zakonodaje za predstavnike romske skupnosti ter drugih etničnih skupnosti in manjšin. Sooblikovalci sprememb bi se morali odlikovati po čim večjem številu kompetenc. Po mnenju evropske komisije (2005) gre pri kompetenci (angl.

³ Seznam društev ni dokončen, ker so nekatera društva lahko vpisana v seznam drugih resorjev skladno z njihovimi nalogami ali pa iz imena ni razvidno, da gre za romsko društvo.

⁴ Med pomembnejšimi projekti naj omenim še izdajanje revije *Romano them* – *Romski svet*, radijsko oddajo »Amare droma – Naše poti«, televizijsko oddajo »So vakeres – Kaj govoriš?« in romski radijski program Radio ROMIC.

⁵ V Grosuplju živi približno 200 Romov, ki so naseljeni v petih romskih naseljih Pri Nikotu, Oaza, Ponova vas, Smrekec 1, Smrekec 2. V enem izmed naselij še nimajo pitne vode, v naselju Smrekec, ki je najbolj urejeno naselje, pa do novembra 2010 ni bilo električne napeljave. V občini imajo romskega svetnika, dejavnosti lahko izvajajo v okviru društva Romi gredo naprej, ki ga vodi predstavnik romske skupnosti. Po neuradnih podatkih v Mariboru živi več kot 2000 Romov, kar predstavlja največjo romsko skupnost v Sloveniji. Živijo v mestu in okolica, kot so Hoče, Kamnica, Miklavž na dravskem polju, Starše, Zlatoličje, Lenart... V Mariboru sta najbolj prisotni skupini Romov, ki prihajajo iz Kosova, mesta Peč in iz Kosovske Mitrovice. Prav tako v Mariboru živijo Romi iz Prištine. V začetku šestdesetih let 20. stoletja, ko so se Romi priseljevali v Maribor, so se zaposlovali in močno asimilirali (verjetno je k temu pripomogel urbani način življenja). Nekateri so doživljali dvojno asimilacijo, saj so na Kosovu pred tem že bili podvrženi močnim vplivom albanske kulture. V Mariboru trenutno delujeta dve romski društvi: Romsko društvo Romano Pralipe – Bratstvo in Romsko društvo Anglunipe – Bodočnost Maribor.

competence) za kombinacijo znanja, spretnosti in odnosov, ki ustrezajo okoliščinam. Omenjeni odnosi pa vključujejo čustva, vrednote in motivacije. Biti kompetenten med drugimi pomeni znati svoja znanja in sposobnosti udejaniti v različnih situacijah.

Kot najpomembnejše kompetence, povzete po avtorjih Hilde van Eyeken idr., Vrečerjeva navaja empatijo, spoštovanje mnenj drugih, odprtost za nove izkušnje, tolerantnost do nejasnih, nepredvidljivih situacij, prilagodljivost, izkušnje ljudi iz drugih kultur, sposobnost prilagajanja vrednotam drugih, interpersonalne veščine (Vrečer, 2011: 173–174).

Izkušnje in prakse pri delu z romskimi otroki

V nadaljevanju bom na osnovi lastnih izkušenj in prakse ustvarjanja z romskimi otroki analizirala, kdo je ugotavljal potrebe in interese v romskih skupnostih in kdo so bili akterji omenjenih projektov. Nadalje me bo zanimalo, katere metode so primerne pri delu z romskimi otroki, kakšen kader oziroma delovni kolektiv potrebujemo pri delu ter kako reševati prostorske težave za delo v romskih skupnostih in pri drugih etničnih manjšinskih skupnostih. Doslej sem kot mentorica in animatorka delovala v okviru različnih projektov, ki sem jih izvajala v romskih naseljih, prostorih romskih društev, osnovnih šolah v Ljubljani, Grosuplju in Mariboru v organizaciji Društva za razvoj socialno-kulturnega dela Kulturni vikend, z združenjem SEZAM, v projektu Romska

glasbena raziskovalnica leta 2010 v izvedbi društva Romi gredo naprej – Roma džan angle, projektu Kulturna produkcija mladih Romov, v izvedbi Združenja ustvarjalnih ljudi na področju kulture (ZULK) in od leta 2011 v izvedbi Romskega društva Anglunipe – Bodočnost Maribor (ki je prevzel vodenje projekta Kulturna produkcija mladih Romov).⁵ Vse te izkušnje bodo osnova za refleksijo, kaj bi lahko bilo ustvarjalno in emancipatorično delo z romskimi otroci, kot tudi neki poskus sugestij za boljše izvajanje tovrstnih programov.

Omenjenim projektom, v katerih sem bila izvajalka, ustvarjalka, koordinatorica ali vodja projekta, je skupno to, da so bili njihovi pobudniki *nevladne organizacije* (romske in neromske). Vodje projektov, kot tudi mentorji, s katerimi sem sodelovala, so bili večinoma Neromi, ki so po svojih najboljših močeh poskušali *polnomočiti* predstavnike romske skupnosti. V tej smeri se je spodbujalo vključevanje Romov (kot mentorjev, aktivnih udeležencev, morebitnih snovalcev bodočih projektov itn). Nekajkrat sem opazila, da so predstavniki romske skupnosti zaradi pogostih slabih izkušenj iz preteklosti izrazili svoje nezaupanje do financerjev in sodelovanj z Neromi, sklicujoč se na diskriminacijo, neposluh državnih organov za romske problematike ipd. Menim, da se morajo posamezniki, predvsem Neromi, ki vstopajo v delo z Romi, že na samem začetku znebiti stereotipov, iluzorne in romantične predstave o romskem ljudstvu in ravnati profesionalno ter etično. V nasprotnem primeru se jim neizogibno dogaja, da »znanstveniki pogosto vidijo tisto, kar želijo, in ne, kar se v resnici dogaja pred njihovimi očmi«. (Volarič v Fonseca, 2007: 363)

Opozorila bi rada še na problem precenjevanja ali podcenjevanja sposobnosti Romov, ko ti postanejo *zagovorniki* svoje skupnosti in nastopijo v javnosti. Premalo se upoštevajo njihovi argumenti ter njihova izhodiščna pozicija. Nedopustno je, da se v javnih diskusijah tolerirajo sovražni govor in rasizmi, kar je v slovenskem medijskem prostoru pogosto. Proti medijskemu bolj ali manj prikritemu rasizmu se ni lahko boriti, zato je tem bolj pomembno, da same pripadnike romskih skupnosti polnomočimo, podpiramo, da so čim bolj strokovni in usposobljeni, da so oni iniciatorji sprememb v svoji skupnosti, da sami prevzemajo odgovornost pri projektih, da ozaveštujejo svoje pravice, nabirajo nove izkušnje, se učijo konstruktivnega premagovanja notranjih in zunanjih konfliktov ter s tem uspešno ščitijo svoje pravice oziroma pravice in potrebe svoje skupnosti.

Prvi korak v tej smeri je, da Romi postanejo *snovalci projektov vsebin*, da se zavedajo, da so programi oziroma projekti pomembni za pozitivne spremembe v romski skupnosti in da jih romska skupnost potrebuje (ta spoznanja pridobijo pri raziskavah v svoji skupnosti). S tem ko se prijavljajo na različne razpise, dajejo pobude v svojem lokalnem okolju in med seboj o problematikah razpravljajo. Tako uvidijo, kakšne možnosti sprememb dejansko narekujejo naročniki razpisov, kakšni so pogoji pri pripravi projektne dokumentacije in za katere naloge se s projektom obvežejo.⁶

Pri ugotavljanju potreb in *interesov* v skupnosti imajo prednost usposobljeni Romi, ki svoje ugotovitve lahko podajajo iz izkušenj in opazovanja v povezavi s kulturnimi značilnostmi skupnosti. Po mojih dosedanjih izkušnjah⁷ tudi usposobljeni Neromi velikokrat ustrezno določijo potrebe v skupnosti in jih poskušajo uresničiti prek projektov. Na primer, v skoraj vseh zgoraj omenjenih projektih so bili ciljna skupina romski otroci, ki so imeli možnost sodelovanja v različnih socialno-kulturnih delavnicah z namenom popestritve prostega časa in spoznavanja romske kulture.

Socialno-kulturno delo definiramo kot ustvarjalen proces, ki ga sooblikujejo udeleženci s pomočjo mentorja, kjer se spremembe dogajajo med procesom samim, kar pomeni, da rezultat dela ni končni cilj, temveč da je najbolj pomemben sam proces ustvarjanja. Do zdaj sem velike težave zaznala pri mentorjih in njihovem razumevanju procesa ustvarjanja, predvsem če so preveč stremeli v smeri estetskega rezultata. Če mentor želi doseči zgolj umetniški rezultat, potem tudi hitro obupa, saj je za tak cilj potrebno ustvarjalno in dolgoročno delo s skupnostjo. Mentorji pogosto pozabijo, da lahko udeleženci sami kreirajo potek dejavnosti, prevzamejo določene vloge, naloge, se učijo uporabe različnih tehnik. Včasih je pri vodjih projektov (med Romi ali Neromi) težava tudi pri prevelikih pričakovanjih. Denimo, predsednik društva pričakuje, da bodo udeleženci delavnic na koncu imeli dogodek, ki bo čim bolj enakovreden komercialnim dogodkom.

V svoji praksi sem spoznala, da je nujno potrebno *individualno delo* z otroki, zlasti s pomočjo umetniških terapij, na primer glasbene terapije, v skupinsko delo bi se lahko vključile metode aplikativne etnomuzikologije itn., a zaradi prostorskih in finančnih primanjkljajev te dejavnosti v omenjenih projektih niso bile mogoče.

⁶ Kot primer dobre prakse oziroma polnomočenja romske skupnosti je ZULK leta 2007 zasnoval projekt Teorija in praksa: Usposabljanje za menedžment v kulturi in umetniških poklicih (TIP: UM v kulturi in UP). Projekt je bil namenjen neformalnemu izobraževanju pripadnikov romske skupnosti in bil podporni projekt Festivala romske glasbe Čirikli. V letu 2009 se je ZULK na osnovi predhodnih aktivnosti tesneje povezal z Romi. Samanta Baranja je z drugimi člani Romskega akademškega kluba (RAK) ZULK-u predstavila idejo za Festival romske kulture Romano Čhon/Romski mesec. Kljub temu da je ZULK na razpis kot ključni rezultat izobraževanja že prijavil projekt Festival romske glasbe, je ideja pri ZULK-ovih sodelavcih dobila podporo. Ker je RAK predhodno že navezal stik s Slovenskim etnografskim muzejem, so vsi trije kot partnerji ustanovili strokovni kolegij, ki je idejo razvil. Festival se od takrat redno izvaja. V letu 2011 je bil organiziran tretjič. Romi so v festival vključeni kot partnerji in kot izvajalci umetniških vsebin. (vir: arhiv ZULK)

⁷ Več o tem v: Hazemina Đonlić, *Deset let samote*, Ljubljana, Društvo Kulturni vikend, 2003, str. 37–46.

Kot veliko pomanjkljivost pri delu z Romi pa sem občutila lastno neznanje romskega jezika. Veliko romskih besed sem se sicer naučila pri prevodih romskih glasbenih besedil, a tudi tovrstnih izdaj in gradiv je bilo za območje Balkana zelo malo.

Izvajalci programov z romskimi otroki morajo poznati vsaj *osnove romskega jezika, romske kulture in zgodovine*. V slovenskem prostoru razen Zveze Romov Slovenije in pravkar ustanovljenega Inštituta za romologijo, etnične študije in migracije nisem zasledila niti ene druge večje institucije, v kateri bi posamezniki lahko pridobili poglobljeno znanje in se specializirali na področju romske kulture. Zato se postavlja velika naloga vsakemu aktivistu iz nevladnega sektorja, da sam raziskuje in vztraja s pridobivanjem informacij in znanja iz različnih virov doma in v tujini. Sama sem se s tem spopadla tako, da sem pri pripravi gradiva za glasbene delavnice pregledala vse obstoječe učbenike glasbene vzgoje za devetletko, kjer pa v šolski program ni bila vključena niti ena sama romska pesem. V veliko pomoč so mi bili notni zapisi v knjižicah »Šukar Gilja« skupine Šukar, »Čavalen Romalen« avtorja Traja Imerja Brizanija, »Naše življenje« Maje Brezar iz Črnomlja ter drugi zvočni posnetki. Za pridobitev dodatnega znanja pri romskih nevladnih organizacijah se nisem odločila, ker sem opazila, da so namenjena zgolj ohranjanju folklorne in da jim državni viri financiranja ne omogočajo oblikovanja kvalitetnega programa, ki bi bil namenjen širši javnosti s ciljem pridobivanja znanja o romski kulturi. Pri tej domnevi sem izhajala iz izkušenj z nekaterimi društvi, ki pokrivajo področje drugih etničnih manjšinskih skupnosti, kjer sem kot resen problem uvidela nezmožnost konstruktivnega premagovanja medsebojnih konfliktov in drugih težav, zlasti pa neupoštevanje interesov mladih, neusposobljenost vodilnega kadra in nezmožnost sprejemanja negativne kritike.

Pri dosedanjem delu v projektih sem opazila, da je premalo *timskega dela*, s katerim bi lažje premostili nekatere ovire. Pogosto se dogaja, da je skupina otrok prevelika, in ker imajo otroci različne delovne navade, se jim je treba individualno posvetiti, a ker je usposobljenih izvajalcev zelo malo, so primorani večino nalog izvesti sami in se potem čutijo posledice preutrujenosti izvajalcev. Tudi če je projekt skrčen zaradi pomanjkanja sredstev, je bolje razdeliti naloge še drugim akterjem kot pa sam izvajati večji del nalog. Utrujajoče je tudi dolgoročno prostovoljno delo brez ustrezne mentorske podpore, *intervizij* in drugih vključenih akterjev. V Mariboru sva delavnice ustvarjala dva mentorja s skupino 8–15 otrok ter koordinator, ki je spremljal potek, potem smo delali kratke intervizije in pogovore s predsednico društva. Ker smo večkrat zaznali, da imajo nekateri otroci zelo specifične potrebe, da ne zmorejo dela v skupini, so nagajivi ali zahtevajo popolno pozornost enega mentorja, smo se poskušali po svojih najboljših močeh reorganizirati, razdeliti med sabo določene naloge in uspešno izpeljati delavnico.

Kot del širšega tima si predstavljam tudi starše in učitelje v osnovnošolskem izobraževalnem procesu. Slednji se po navadi izgovarjajo na preobremenjenost in preutrujenost ali enostavno nimajo posluha in prevečkrat zavračajo možnosti za sodelovanje. Ne udeležujejo se niti zaključnih produkcij, ki jih priredimo na šoli ali v drugih javnih prostorih, a prav povezovanje s širšo socialno mrežo je za otroke zelo pomembno.

V omenjenih projektih smo se ves čas srečevali tudi s prostorskimi težavami. Mariborski projekt Kulturna produkcija mladih Romov z avtorsko zasnovo Mire Muršič je najprej gostoval na OŠ Janka Padežnika v obliki popoldanske dejavnosti. Ker so se okoliški prebivalci pritoževali nad zadrževanjem otrok v bližini šole, se je ravnateljica po dveh letih odločila, da zavrne naše sodelovanje. S projektom smo se selili na šolo Maksa Durjave v kombinaciji s prostori v Karanteni, zdaj pa se izvaja na romskem društvu Anglunipe – Bodočnost Maribor. V projekt so se končno vključili tudi starši, ki otroke pripeljejo in odpeljejo domov, nosilec projekta pa je romsko društvo.

V Grosuplju smo delavnice izvajali v nameščenem kontejnerju, ki je ostal kot rezultat izvedenega projekta Mali svet – Thikno them, v okviru Integracijskega programa Korak k soncu – Korako ku khan in še nekaj drugih programov.⁸ Pogosto sem svoje delavnice izvajala na dvoriščih pred hišami v romskem naselju Oaza, kjer vse do novembra 2010 Romom ni bila omogočena električna napeljava, kar pomeni, da sem lahko uporabljala samo akustične instrumente ali tiste, ki so se napajali z baterijami. Ko se je bližala prava jesen, smo s pomočjo koordinatorke projekta Tine Koščak (po vztrajnem telefonskem klicanju in pogajanju z vodstvom šole) in »dobro voljo« ravnateljice na OŠ Luisa Adamiča prišli do občasne dvourne uporabe prostorov na šoli v času izvedbe delavnic. Pred tem se je bilo treba odločno postaviti v vlogo zagovornika in poskušati vplivati na pomembne ljudi iz socialnega okolja v korist otrok, kar je v tem primeru naredila koordinatorica projekta. Na šoli je našo izvedbo spremljala koordinatorica Pečelinova, zaposlena na šoli, in smo zelo uspešno sodelovali. Glasbene delavnice sem prirejala v času, ko so otroci čakali na prevoz domov, ali med popoldanskim varstvom. Pomanjkljivost takih rešitev se kaže prav v tej »začasnosti«, saj postane gostovanje v začasnih prostorih naporno predvsem izvajalcem, ki morajo s sabo prenašati še veliko materiala ali opreme za izvedbo. Če ni volje in interesa za skupno evalvacijo projekta pri strokovnih delavcih na šoli, potem se »gostovanje« po izteku dejavnosti konča, s tem pa se tudi konča sodelovanje s šolo.

Poglejmo še, kako je s *financiranjem*. Pri obvestilu o zmanjšanem finančnem ovrednotenju projekta, ki ga prejmemo od financerjev, se zavedamo, da bomo na koncu dobili manj odobrenih sredstev (pogosto je to samo tretjina potrebnih sredstev). Zato se takoj po odobritvi projekta zastavi vprašanje, kako sploh izvesti projekt in kdo je pripravljen izvajati take projekte. Poleg tega, da se nevladne organizacije zelo pogosto srečujejo s problemom financiranja redno zaposlenega kadra, jim še iskanje dodatnega financiranja projektov odtegne veliko časa, ki bi ga lahko bolj koristno oddelali na terenu. Če je za projekt pridobljen (enkraten) simboličen znesek, potem je nemogoče uresničiti predvidene cilje, evalvacija pa je pogosto pomanjkljiva, saj je pri premalo financiranem projektu težko meriti njegove dolgoročne učinke. V času splošne krize se sredstva krčijo in tovrstni projekti se skoraj niti ne financirajo več.

Zaključek

Možna rešitev se ponuja v projektu Etnomobil, ki se izvaja v Mariboru od leta 2011 in kjer udeleženci iz soseske, kjer je nameščeno veliko število romskih in družin pripadnikov drugih etničnih skupnosti in priseljencev, aktivno sooblikujejo potek dejavnosti, prevzemajo določene naloge in se usposabljaajo za pridobivanje kompetenc za dolgoročno izvedbo primerov dobrih praks, različnih socialno-ustvarjalnih delavnic, glasbene terapije, zagovorništva, učne pomoči, izobraževalnih dejavnosti ipd. Etnomobil je začasni avtonomni prostor, ki nastaja vsakih 14 dni na betonskih površinah okrog blokov, kjer poteka risanje, petje, plesanje, žongliranje, pogovarjanje, branje, intervjuvanje, fotografiranje, lutkovne predstave... Je prostor, v katerem se gradijo spoštovanje, znanje za poslušanje in zaupanje ter ravnanje po načelih *antirasističnega socialnega dela*. Osnovno pravilo je, da so aktivnosti brezplačne, dostopne vsem in da so udeleženci aktivni sooblikovalci poteka.

Pobuda za izbor ciljne skupine in metode dela se je oblikovala v okviru programskega sklopa Urbane brazde (EPK Maribor 2012). Želeli smo izmenjati izkušnje in zastaviti morebitno

⁹ Projekt je sofinanciran na osnovi javnega razpisa za izbor razvojnih projektov za dvig zaposljivosti ranljivih družbenih skupin na področju kulture in podporo njihovi socialni vključenosti v okviru Evropskega socialnega sklada v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete: »Enakost možnosti in spodbujanje socialne vključenosti« in Prednostne usmeritve 4.3.: »Dvig zaposljivosti ranljivih družbenih skupin na področju kulture in podpora njihovi socialni vključenosti v letih 2011–2012«.

skupno sodelovanje pri snovanju projektnih vsebin, v katerih bodo nosilci projektov pripadniki romskih skupnosti. S tem namenom je raziskovalna skupina z Romi in drugimi etničnimi manjšinskimi skupnostmi in priseljenci, v kateri od februarja 2011 enakovredno sodelujejo Romi in Neromi, ustanovila društvo FREKVENCA, *socialno-kulturno združenje nemirnih in aktivnih*, v okviru katerega se ponuja možnost predvsem srednji generaciji Romov v Mariboru, da se lahko poleg delovanja v dveh romskih društvih skupaj združijo in dodatno uresničujejo interese romske skupnosti.

V okviru društva trenutno poteka projekt *Usposabljanje pripadnikov romske skupnosti na področju jezika in vodenja kulturnih projektov* (kratko ime: Besedni most), ki ga delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada in kjer je kot koordinator že zaposlen predstavnik romske skupnosti.⁹ Ob tem se še v okviru društva načrtuje izdaja slovensko-romskega slovarja in literarnega dela romske avtorice. Vse našteje aktivnosti so zastavljene v smeri *polnomočenja* romske skupnosti.

Etnomobil je zamišljen tudi kot prevozno sredstvo (kombi), kjer se udeležencem omogoča dodaten *avtonomni prostor* za izvedbo aktivnosti in promocijo projekta v drugih skupnostih. S tem začasno rešujemo prostorsko stisko, hkrati nam je mobilnost pomembna pri mreženju z drugimi skupnostmi po Sloveniji, kar smo že začeli uresničevati z obiskom romskih skupnosti oziroma društev v Velenju in v Grosuplju. V okviru sodelovanja z drugimi socialnimi programi v Mariboru, predvsem pa s Centrom avtonomne in alternativne produkcije CAAP (ustanovljenim z namenom povezovanja organizacij, uporabe skupnih prostorov, razvoja socialnega podjetništva, mreženja z drugimi organizacijami in prepletom vsebin), bo društvo imelo možnost nadgraditi dosedanje vsebine in rešiti prostorsko stisko, kar je nujno potrebno za njegovo delovanje. V tej smeri sta potrebna sodelovanje in dialog z občinskimi in drugimi institucijami, ki se žal zelo počasi odzivajo na tovrstne iniciative in spodbude.

Čeprav Etnomobil razvija in izvaja metode, ki so se izkazale kot *primeri dobre prakse* v slovenskem prostoru in temeljijo na polnomočenju romske skupnosti, še naprej potrebujemo večjo integracijo znanj Romov in Neromov ter boljše možnosti izobraževanja s področja romske kulture in zgodovine, multikulturalne vzgoje na vseh stopnjah šolanja, prisotnost medkulturnih kompetenc, rednih intervizij in supervizij ter nenehnega strokovnega izpopolnjevanja akterjev.

Literatura

- ASANI, E. in S. NEZIROVIĆ (2009): *Kalo bar – črni kamen* (slikovno gradivo Romsko društvo Romano vozo). Velenje: Romsko društvo Romano vozo.
- JANKO SPREIZER, A. (2001): *Romologija in romski študij: socialnoantropološki pogled na romološke diskurze v Sloveniji*, doktorska disertacija. Ljubljana.
- TAHAR, B. J. (1998): *Kako sem hčerki razložil rasizem*. Ljubljana: Urad za mladino Republike Slovenije.
- AVSEC, T. (1996): »Potujoče ljudstvo na evropskih tleh«, *Romski svet*, št. 1, str. 2–5.
- BLAUKOPF, K. (1993): *Glasba v družbenih spremembah: temeljne poteze sociologije glasbe*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- DAVIS, B. (2005): *Romanipe(n): O kulturnom identitetu Roma*. Beograd: Care International u Srbiji i Crnoj Gori, str. 121–122.

- DEMIR, L. (2010), *Romsko-makedonski, makedonsko-romski rečnik*. Skopje: Dahria.
- DOMINELLI, L. (1995): »Antirasistične perspektive v evropskem socialnem delu«, *Socialno delo*, letn. 34, str. 181–193.
- FLAKER, V. (2005): »Od praktičnega poklica k dejavni znanosti«, v: D. ZAVIRŠEK (ur.), *Z diplomo mi je bilo lažje delat! : znanstveni zbornik ob 50-letnici izobraževanja za socialno delo v Sloveniji*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, str. 65–119.
- FONESECA, I. (2007): *Pokoplji me pokončno*. Ljubljana: Sanje.
- GLASNIK SED 34. (1994)
- GREGORČIČ, M. (2011): *Potencia: samoživost revolucionarnih bojev*. Založba /*cf., Ljubljana.
- HOLLOWAY, J. (2004): *Spreminjajmo svet brez boja za oblast. Pomen revolucije danes*, posebna izdaja Časopisa za kritiko znanosti, @Politikon, letnik II, št. 3, Ljubljana: Študentska založba.
- HALITI, B. (2011): *Srpsko-romski rečnik: sa gramatikom i pravopisnim svetnikom*. Novi Sad: Prometej.
- HORVAT, J. (2006): *Romani čhib II*. Murska sobota: Zveza Romov Slovenije.
- HORVAT, J. (2006) (ur.): *Romski zbornik VIII-Romano kedjipe VIII*. Murska Sobota: Romsko društvo Romani union.
- HORVAT, J. (2008): *Romani čhib = Romski jezik*. Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije.
- JUŽNIČ, S. (1993): *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.
- KAJTAZI, V. (2008): *Romsko-hrvatski i hrvatsko-romski rječnik*. Zagreb: Odjel za orjentalistiku Hrvatskog filološkog društva i »Kali Sara«.
- KOZLEVČAR, A. M. (2009): *Slovarček: slovensko-romski, romsko-slovenski*. Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije.
- LEYDI, R. (1995): *Druga godba: etnomuzikologija*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- LUKŠIČ-HACIN, M., M. MILHARČIČ HLADNIK in M. SARDOČ (UR.) (2001): *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- MIKLIČ, B. (ur.): *Cigani nekoč, Romi danes*. Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije.
- NEZIROVIČ, S. (2007): *Romske pravljice in pesmi = Romane paramičetajdija*. Velenje: Romsko društvo Romano vozo.
- NEZIROVIČ, S. (2008): *Romski jezik = Romani čib*. Velenje: Romsko društvo Romano vozo.
- NEZIROVIČ, S. (2010): *Zbirka romskih besed: plemenska skupnost Gurbeti*. Velenje: Romsko društvo Romano vozo.
- NEČAK LUK, A. (ur.): *Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- ROMANO THEM-ROMSKI SVET 16(2002).
- ROMSKI ZBORNİK II / ROMANO KEDIJPE II 1998:33
- RUDAŠ, D. (2011): *100 let naselja Pušča: zbornik prispevkov ob 100-letnici nastanka naselja Pušča*. Pušča: krajevna skupnost.
- ŠTEFANC, D. (2006): »Koncept kompetenc v izobraževanju: definicije, pristopi, dileme«, *Sodobna pedagogika*, 57 (5), str. 66–86.
- UHLIK, R. (1983): *Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik*. Sarajevo: Svetlost.
- URH, Š (2010): »Ustvarjanje strategij za preprečevanje in preseganje socialne izključenosti Romov v občini Grosuplje«, *Socialno delo* 49 (2010), str. 165–170.
- VOLARIČ, T. (2007): spremni zapis k: I. FONESECA, *Pokoplji me pokončno*, Ljubljana: Sanje, str. 363.
- VREČER, N. (2011): »Medkulturne kompetence kot prvi pogoj za uspešen medkulturni dialog«, v: M. LUKŠIČ-HACIN, M. MILHARČIČ HLADNIK, M. SARDOČ (ur.), *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, str. 169–177.
- ĐONLIĆ, H. (2003): *Deset let samote-lzkušnje bosansko-hercegovskih begunk in beguncev v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo Kulturni vikend.

ĐURIĆ, R. (2006): *Istorija Roma: (pre i posle Aušvica)*. Beograd: Politika.

ĐURIĆ, R. in V. KAJTAZI V. (2011): *Povijest romske književnosti*. Zagreb: Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj »Kali Sara«.

Internetni viri

www.inv.si/dokumenti/dokument

www.maribor2012.info

www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/kulturne_raznolikosti_in

www.mnz.gov.si/

www.mss.gov.si/

www.romskenovice.si

www.stat.si/popis2002/si/rezultati_html/

www.uvn.gov.si/si/manjsine/romska_skupnost

www.uvn.gov.si/si/manjsine/madzarska_narodna_skupnost/

Razmislek o različnih izkušnjah
iz socialno-kulturnega dela z drugimi
etničnimi manjšinskimi skupnostmi
in priseljenci

V članku pokažemo, da Romi nimajo enakovredno uveljavljenih pravic v različnih državah. Izpostavimo metode dela in akterje, ki so pomembni v procesu polnomočenja romske skupnosti. Proces polnomočenja razumemo kot uresničitev interesov romske skupnosti in ne kot prenos moči »od nas k njim«. Avtorica črpa iz dolgoletnih izkušenj dela z Romi in skozi različne primere praks podaja prednosti in slabosti nekaterih realiziranih projektov v slovenskem prostoru, inovativnost in iznajdljivost pri delu v skupnosti, izpostavi pomembnost medkulturnih kompetenc pri delu ter zaželeno kontinuiteto sodelovanja med Romi in Neromi. Besedilo nazadnje premisli možnosti razvoja dosedanjih parcialnih projektov v okviru projekta Etnomobil, ki v svoji osnovi omogoča nadgradnjo obstoječih projektov v Mariboru ter uresničitve dolgoročnih ciljev posameznikov romske skupnosti in drugih etničnih skupnosti ter priseljencev.

Ključne besede: antirasistično socialno delo, delo v skupnosti, polnomočenje, Romi, etnične skupnosti, priseljenci, Etnomobil.

Hazemina Minka Đonlić je diplomirana socialna delavka, multiinstrumentalistka, pevka, terapevtka, fotografinja in pisateljica. Na različnih socialnih in kulturnih področjih deluje kot aktivistka, mentorica glasbenih delavnic in vodja različnih kulturnih projektov. V zadnjih letih dela predvsem s pripadniki romskih skupnosti in drugimi etničnimi manjšinskimi skupnostmi v Grosuplju, Ljubljani, Mariboru.

149–166 Olivier Legros

»Integracijske vasi«: preobrat v politiki
do romskih priseljencev v pariški regiji?

Članek analizira gradnjo »romskih integracijskih vasi«, ki so jih država in lokalne oblasti z letom 2007 začele postavljati blizu primestnih predelov. S temi ukrepi

želijo odpraviti barakarska naselja, ki so jih po letu 2000 začeli postavljati bolgarski in romunski Romi, najpogosteje kar brez finančnih virov in redne zaposlitve. »Integracijske vasi« nekaj izbranim družinam ponujajo bivanje na zaprtih in nadzorovanih območjih skupaj s triletno oziroma petletno socialno podporo. Je to preobrat v politiki do romskih priseljencev? Ali pa je to javnomnenjska predstava, ki bi lokalnim oblastem še naprej nudila dobro humanitarno podobo, medtem ko bi lahko nadaljevali politiko preseljevanja in izganjanja posameznikov? Odgovor ni enoznačen. »Vas« hkrati predstavlja uvedbo varnostne paradigme, javno gostoljubje, ki so ga *in situ* organizirale lokalne oblasti, in območje, kjer lahko preučujemo nove načine spopadanja z revščino, s katero so soočeni tuji priseljenci v mestih.

Ključne besede: predmestja, barakarsko naselje, izključevanje, gostoljubje, bivališče, priseljevanje, socialna ogroženost, Romi, sociologija, politika, izbor.

Oliver Legros je docent geografije na Univerzi v Toursu, član raziskovalne skupine o odnosih med družbo in prostorom (UMR CITERES 6173) ter internetnega omrežja Urba-Rom, ki združuje raziskovalce, strokovnjake in vse, ki se zanimajo za politike do Romov/Čiganov v evropskih mestih.

168–180 Gáspár Miklós Tamás

Postfašizem: Kako državljanstvo postaja
ekskluzivni privilegij

Postfašizem je nova oblika sredinskega političnega ekstremizma in predstavlja skupek politik, praks, običajev in ideologij, ki v sodobnem kapitalizmu cvetijo povsod. Z izjemo Srednje Evrope nima nič skupnega z nacistično dediščino, ni ne totalitaren ne vedno revolucionaren, ne temelji niti na nasilnih množičnih gibanjih niti na iracionalnih voluntarističnih filozofijah. Njegova temeljna značilnost je sovražstvo do univerzalnega državljanstva. Priseljenci in celo avtohtone manjšine so povsod postali sovražnik. Na vznik postfašizma so vplivali procesi upadanja kritične kulture pri opozicijski politiki, depolitizacije pojma državljanstva in

*Vesna Leskošek is senior lecturer at the Faculty of Social Work, where she teaches social movements and global inequalities, gender and youth studies. Her research interest is in welfare state, social inequalities and gender. She published a book *Rejected tradition* in many articles in domestic and foreign journals and book.*

113–138 Huub van Baar

Contesting Neo-liberal Practices in Central and Eastern Europe: Romani Minority Governance Between Activation and Activism

This paper analyzes how neoliberal governance has affected the ways in which Central and Eastern European Romani minorities have been approached. The social policies developed by international governing organizations, such as the EU, the World Bank, and the UN rely heavily on a neoliberal trend to govern social affairs through decentralization and the 'outsourcing' of public services to civil society agencies. These modes of governance have often been heralded as endeavors to make governance more sustainable and democratic and, when it comes to minorities, as ways to include them on their own terms. However, as I argue by taking the example of neoliberal modes of Romani minority governance in East Central Europe, it remains to be seen whether attempts to govern minority affairs in a neoliberal way have led to the desired outcomes. In many cases, decentralization, the displacement of public services in favor of private service providers, and the enhanced involvement of civil society agencies have gone together with diminishing the democratic accountability of minority governance, with a questionable reshaping of citizenship, and with the devolution of responsibilities from state institutions to NGOs and those members of minorities who are disadvantaged the most by the recent transformations. The articulation of neoliberalism has highly ambivalently impacted on the Roma's situation on the ground, leading to their eviction and to practices of exploitation and dehumanization. Keywords: social policies, neoliberal governance, East Central Europe, Roma.

Huub van Baar is a research fellow at the Amsterdam School for Cultural Analysis (ASCA), University of Amsterdam. His research interest is in governmentality and the situation, history, and cultural representation of Romani minorities in Europe.

139–148 Hazemina Minka Đonlić

Reflection upon Different Experiences of Social-cultural Work with Other Ethnic Minority Communities and Immigrants

The article shows that rights of the Roma are not established equally level in different countries. It puts forward the methods and actors that are important in the process of powerment of the Roma community. Process of powerment is understood as the realization of the interests of the Roma community and not as a transfer of the power »from us to them«. Based on the author's many years of experience working with Roma people, the article reconsiders advantages and disadvantages of some realized projects in Slovenia, their inventiveness for community work and it emphasizes the importance of the intercultural competences as well as the continuity of cooperation between the Roma and the non-Roma. It reconsiders the possibilities of further development of social work in the current project called *Etnomobil* which allows the upgrading of existing projects in Maribor and the achievement of long-term goals of the Roma community and other ethnic communities and immigrants.

Keywords: Roma, antiracist social work, community work, strategy of powerment, Roma, ethnic communities, immigrants, *Etnomobil*.

Hazemina Minka Đonlić graduated in social work and is a multi-instrumentalist, singer, therapist, photographer and writer. She works actively in social and cultural areas as an activist, music workshop mentor, the head of various cultural projects. For the last few years she is working especially with the Roma communities and other ethnic minority groups in Grosuplje, Ljubljana, Maribor.